చతురాస్యము.

ఇది

రాజమహేంద్రవరము గవర్నమెంటుకాలేజీలో ప్రథమభాషాపండితులగు

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులుగారిచే

రచియింపఁబడి

(1) వేపా విజయరామమూర్తి.

(2) దేవరకొండ జగన్నాథరావు.

(3) కర్రా రామమూర్తి.

(4) కందుకూరి సత్యనారాయణ.

అను [illegible] శాస్త్రులవారిప్రియశిష్యులచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

మొదటికూర్పు 250 ప్రతులు.

రాజమహేంద్రవరము.

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1913.

[వెల 0—2—0.

విషయసూచిక.

శుద్ధపత్రిక.

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఒప్పు.
5	3	బహూనక్తి	బహూసక్తి
5	11	అథ	అథ
5	20	ననువుచు	నువువునో
6	2	బై వాక్యంబులు	బై శ్రుతివాక్యంబులు
6	24	దినసంబు	దివసంబు
7	17	రింవ	రింప
7	21	కాలక్రిమంబున	గాలక్రిమంబున
11	14	నుచ్చరింసగా	నుచ్చరింపగా
12	7	మై వెలుగు	మైన వెలుగు
12	7	నిరసునాసికము	నిరనునాసికము
12	12	అభేకా	అభేదకా
12	21	గౌణధర్మ	గౌణధర్మ
12	22	ముఖ్యధర్మము	ముఖ్యధర్మము
13	12	సంస్కృత	సంస్కృత
15	6	భీభత్సరము	భీభత్సరసము
16	7	అత్యుద్ధత	అత్యుద్ధత
20	8	ద్వితాద్యాది	దితాద్యాది
20	14	లీలామత్యాదులు	లీలావత్యాదులు

చతురాస్యము

——:(o):——

[చెన్నపట్టణముసందలి యాంధ్రపరిషన్మండలి కోరికను వ్రాయఁబడిన "షష్ఠోపాని" యనువ్యాసము.]

ఆర్యాశ్లోకః సుగుణా స్సకలా వీరా।
వర్ణాం నరసింహదీక్షితా ధ్యాత్వా।
చతురాస్యం కల్యాణ్యా।
స్వయమేంకటరామశాస్త్రిణా రచితమ్।

శ్రీమత్పరిషత్సభ్యులయిన మోకాన్యపరిశ్రోతానుయ్యలారా !

విశ్రాంతిదివసంబు లగుటంజేసి పరదేశాంతరంబులకేగి వచ్చిన వెంటనే తమయొక్క సమావర్తనపూర్వకసమాచారపత్రంబుఁ జూచుకొని సభాసన్నికాలావధికిఁ బంచషదివసంబులే యవకాశముండిన కారణమున వగమనో నుత్సాహంబులేక మిక్కిలి ముకుళితప్రాయంబై పండితలోకబాంధవులగుతమలోకోపకారకమహోద్దేశప్రభావంబున మరలవికసించి నామనఃసాబ్జంబు చిరోపదభక్తిన్యాయంబున యథాశక్తిశోధ్యస నీమహాకార్యములో నన్ను బలాత్కరించుచున్నందున నీవిషయమయి నాయభిప్రాయంబును నిం మకవిన్నవించుచున్నాఁడను. అర్హమయిన యవకాశంబులేక సావధానచిత్తంబుతో వ్రాయమింజేసి యొకవేళఁ గొంతపాటవంబు లోటువడినట్లు తోఁచినను, నావ్యాసంబును పండితమండలిసమ్ము

బుధకు నతిథిగా నోపర్ప్వలయునని తమ్మును వివిధంబుల విశ్వసించి కోరుచున్నాఁడను,

గ్రామ్యభాషానిరసనము.

శ్లో॥ సారశ్లేషవిశేషచిత్రరచనామోదాత్త సమాశ్రితై
ర్వ్యాఘాతవ్యతిరేకవక్త్రరుచిమిర్వ్యా ఖ్యానసంశ్లిష్టాంతికైః॥
ప్రత్యుక్త్యాసుకవీశ్వరేణ ఘటితైస్సమ్యగ్గుణోజ్జృంభితైః।
నిః శ్వాసైరివ విగ్రహైరలంకృతిగణై రిమో యదసౌ రాజతే.

సాహిత్యరత్నాకరము.

ఉపమ. ఉత్ప్రేక్ష. మొదలగు నలంకారములును, మాధుర్యము, ఓజస్సు మొదలగు గుణములును గవివాక్యములయందు ఘటిల్లినందున రస మావిర్భవించి రాజిల్లుచుండు నని పైపద్యముయొక్క ఫలితార్థము. రస ప్రవృత్తిగలదియే వాక్యమని చెప్పఁదగునుగాని రసహీనంబగుశబ్దంబు వా జ్ఞానంబునకు నర్హంబుగాదని "సాహిత్యదర్పణ" అను నాంధ్రశబ్ద చింతామణియందలి ద్వితీయపరిచ్ఛేదము నుద్ఘోషించుచున్నది. శ్లో॥ గుణాలంకారరీతిప్రభృతిసకలో భావవిభవః—అనియు, శ్లో॥ రసాలంకారాశ్లిష్టః విలసతి పదార్థాః పురుషా—అనియు, గుణాలంకార సంపదగల పదార్థసామగ్రియే విశిష్టరసోత్పత్తికిఁ బ్రధానంబని ప్రతాపరుద్రీయప్రబంధకర్తయగువిద్యానాథపండితుఁడును వివరించుచుండెను. ఇట్లు తత్తద్రసోచితంబులగు వర్ణంబుల పొందికతో నింపగుపదంబుల మేళనంబుఁ గావ్యంబునకు జీవితస్థానీయమయి బ్రహ్మానందప్రతిభటంబగురసమునయించుచుండునని సర్వాలంకారికులును నైకకంఠ్యంబుఁ ద[illegible]న తాత్పర్యంబులను జాటుచుండుట వీనులార వినుచున్నారము.

“శ్లో॥ మహాజనో యేన గతాస్సపంథా” యను న్యాయంబున మహా జనులు సంచరించునదియే మార్గముగాని యన్యంబు మార్గంబుగాదని స్పష్టపడుచుండఁగా వర్తమానకాలంబున జనులకు సుసాధ్యంబయి లౌకికయాత్ర కుపయోగించుచుఁ బామరులను రంజింపఁజేయునట్టి గ్రామ్యభాషయేగ్రామ్యభాషయనియు, ప్రబంధభాష ప్రతిబంధభాషయనియుఁ గొన్ని వాక్యంబులు కర్ణగోచరంబులగుచున్నవి. గ్రామ్యభాష పామరులు సర్వదా వ్యవహరించునట్టి భాషగానున్నది. కాఁబట్టి యిట్టిభాషకుఁ బామరులే సర్వదా శరణంబు. పండితులు పామరులతోడి సంబంధదోషంబుననో, శాస్త్రీయభాష పామరులకుఁ దెలియదన్న కారణంబుననో గ్రామ్యభాష కొంత యుపయోగించుచున్నను గవితారచనాదిక్రియాకాలంబులయందు గ్రామ్యంబును దూరంబుగా నెంచి శాస్త్రీయంబగుభాషను నాదరించువారుగానున్నారు.

మనకాళ్ళను వేళ్ళను బడుచు దుమ్ము మొదలగునపరిశుద్ధపదార్థములు మన గృహములయందుఁ బరిసరించియుంటుతో నున్నను సమయము వచ్చినప్పుడెల్లను వానిని సమ్మార్జనిసాధనము (చీపురు) తోఁదుడిచి దూరముగా విసరివేయుచున్నారముగదా! సస్యముతోఁ గలుపు మిక్కిలి బలిసి పెరుఁగుచున్నను దానిని బ్రయత్నపూర్వకముగాఁ బరిహరించుచున్నారము. పంకిలంబగు నుదకంబునఁ గలకతీఁగనుపయోగించి పంకంబునుగం టించుచు నిర్మలోదకంబును గ్రహించునట్లు, లోకవ్యవహారదశయందునపశబ్దంబులు సుశబ్దంబులకంటెఁ బ్రబలానురాగంబును సంపాదించి తలయెత్తికొని విచ్చలవిడిగాఁ బ్రవర్తిల్లుచున్నను, యుక్తసమయములందు శాస్త్రీయజ్ఞాన ముపయోగించి వానిని మఱుగంటించవలయునే కాని యెంతమాత్రము ను బెచ్చుపెరుగునట్లు పురికొల్పఁగూడదు.

లోకమున సర్వజనులు నానందంబునకై ప్రయత్నింతురన్న నిజ

మానజ్ఞానులయి సఖ్యంబుల నొందుచుందురనియు నట్టివారి వాక్కుల యందే భద్రింబై లక్ష్మి నివసించుననియుఁ బై వాక్యంబులకు ఫలితార్థము. కాఁబట్టి యనేకగ్రంథప్రమాణంబులఁ బరిశీలించినను యుక్తియుక్తంబులగువాక్యంబుల విమర్శించినను శాస్త్రమర్యాదకు వెలుపులేని గ్రామ్యభాష రసాభాసంబునకుఁ బుట్టినిల్లయి గర్హణీయంబుగాని గౌరవయోగ్యంబుగాదని స్పష్టపడుచున్నది. నాటకంబులందు నీచపాత్రంబుల కుచితంబుగాన నీగ్రామ్యంబునకుఁ గావలసినంత యవకాశమిచ్చి యుత్తమపాత్రంబులయందుమాత్రము రిత్తసేయవలయును.

ఇంక నుత్తములు ప్రయోగించునట్టి సంభాషణంబుననే గ్రంథరచన చేయవలయునన్నయంశము గూడఁ గొంతచర్చించెదము. "శ్లో॥ శతేషుజాయతేశూరః॥ సహస్రేషుచపండితః" అనున్యాయంబునఁ బామరసంఖ్యకంటెఁ బండితసంఖ్య మిక్కిలి స్వల్పంబుగదా! పామరులతో సంబంధంబునంగాని, శాస్త్రీయముగా మాటాడినచోఁ బామరులు తెలిసికొనలేక నవ్వుదురన్నసిగ్గునంగాని పండితులును వ్యవహారమునందు నితరు లుపయోగించినంత గ్రామ్యంబు నుపయోగింపకున్నను మొత్తముమీఁద నపశబ్దంబులను నయితము క్రియాభాగంబులో వాడుచుందురు. లోకవ్యవహారమునందు నొకవేళ వ్యాకరణయుక్తంబుగా మాటాడినను నట్టిమాటలు రసవంతంబయిన యొకయుత్తమ గ్రంథంబును రచించుటకు నెంతమాత్రము జాలియుండవు. వ్యవహారావస్థలో మనకు వలసిన వస్తువులను వాడుకొనుటకు నవసరము దీర్చునట్టిమాటలు వ్యాకరణయుక్తముగ నుపయోగించినంతమాత్రమున నే మనము ప్రౌఢదువ్వులబ్రహ్మలమనిపించుకొందుమేని, మన గృహాధిష్ఠానదేవతలయిన స్త్రీలునయితము కొంచెము వ్యాకరణాంశము మనకంటెఁ దక్కువగాఁగ నట్టి దివ్యగుణక్రియలవేర్లను బ్రతిదినసంబును బ్రయోగించుచుందురుగాన వారునుగూడఁ జదువులనరస్వతీ

దేవతలనియే చెప్పందగియుందురు. ఇట్లు ప్రతిగృహంబును బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణులతో నిండారుచుండును. కావున, నిట్టి పేలపిండివంటి పేలవపుమాటలతో నిండినసీరసగ్రంథంబులను నాకర్ణించినవారు కావ్యరసామృతంబును గర్ణపుటంబులతోఁ జూఱలాడి జుర్రెడు విబుధాగ్రగణ్యులగుదురని యెన్నటికిని దలంపఁగూడదు. మనముత్తములనుకొన్న జనులు మాటాడు భాషగూడ గ్రాంథికశైలికి ననువుగా నుండనందున గురుకులవాసముచేసి సమార్జించినసుస్వోత్తీకరుణాకటాక్షంబు ననుసరించియే గ్రంథంబులు రచియింపవలయునని సిద్ధాంతమగుచున్నది.

అర్ధానుస్వారము.

అర్ధానుస్వారము తనకుముందున్నస్వరము (అచ్చు) ననునాసికమని సూచించుటకు నిర్ణయింపఁబడినచిహ్నమయి యున్నది. సంస్కృతశబ్దంబులయందుఁగూడ «అభ్రి ఆఅపః॥ఉఞ ఇతి।విద్వాల్లి ఖతి॥ సయ్యన్తా॥ ఇత్యాదిశబ్దంబులయందు నర్ధచంద్రాకార చిహ్నంబులు దేవనాగరగ్రంథంబులందు ననునాసికంబులయిన యక్షరంబుల శిరంబులపయి వ్రాయఁబడుచున్నవి. అనునాసికాక్షరము, సూ॥ముఖనాసికావచనో ను నాసికః॥ అనుసూత్రప్రకారంబున ముఖనాసికంబుభయముయొక్క మేళనంబుతోనుచ్చరింపఁబడునదిగాన నట్టి యక్షరముయొక్క సగముభాగ ముచ్చారణలో నాసికను బొందినది పెట్టెలు స్థూలదృష్టిని దానిని సూచించుటకై యర్ధచంద్రాకారరేఖలను చిహ్నములుగా నేర్పఱిచి యుండవచ్చును. నాగరగ్రంథంబులయందు నక్షరంబులశిరంబులపయి నున్న యారేఖలే యనునాసికములయిన తెలుంగువర్ణంబులలో వానిపార్శ్వంబులకుఁ కాలక్రమం

బున జరిగియుండవచ్చును. అనునాసికాక్షరముయొక్క యుచ్చారణము ముఖంబునకును, నాసికకును సమభాగంబుగాఁ జెందునని సూచించుటకే కొక పెద్దలింకొకలాభంబునకై కూడఁ దెలుఁగువర్ణంబుల పార్శ్వంబులయందే యర్ధచంద్రరేఖలు వ్రాసియుందురు. హ్రస్వంబులయిన యనునాసికాక్షరములతరువాత వైకల్పికముగా నిండుసున్నలు వచ్చునుగాన మునుపు నిరూపింపఁబడినయరసున్నలే నిండుసున్నలగునని చదువరులకు సులభముగా బోధపడుటకై యట్లు గావించియుండవచ్చును. మన తెలుఁగుభాషలోఁ బార్శ్వమందును, సంస్కృతంబున వర్ణంబులశిరంబునందును వ్రాయుట సంప్రదాయంబుగా నున్నదిగదా!

తెలుంగుభాషయందువలెనే సంస్కృతభాషయందు సయితము వికల్పంబుగాఁ గొన్నిశబ్దంబులందు ననునాసికవర్ణంబులపయిని నిండుసున్నలు వచ్చుట శాస్త్రీయముగావున నర్ధచంద్రరేఖలు పూర్ణానుస్వారములుండునట్టి యక్షరంబులశిరంబులపయినే వ్రాయఁబడుట పరంపరగా వచ్చుచున్నదియని తోఁచుచున్నది. అట్టి శబ్దంబులెవ్వియనఁగా (1) స స్కర్తా సంస్కర్తా (2) పు స్కోకిలః పుంస్కోకిలః (3) పు స్పుత్రః పుం స్పుత్రః (4) శా ర్ఙ్గి శ్ఛింధి, శార్ఙ్గిం శ్ఛింధి (5) చక్రి స్త్రాయస్వ; చక్రిం స్త్రాయస్వ ఇత్యాదులందు।సూ॥అత్రానునాసికః పూర్వస్యతువా।సూ॥ అనునాసికాత్పరోనుస్వారః॥ అనుసూత్రంబులచే ననునాసికపూర్ణానుస్వారంబులు వికల్పంబున నగుచున్నవి యని పండితలోకంబునకు విశదమయిన విషయము. భాషయొక్క రీతి ననుసరించి తెలుంగులోఁ గొన్నిశబ్దంబులందే హ్రస్వంబు లనునాసికంబులై (అరసున్నగుఱుతులతోఁగూడినవియై)వికల్పంబుగా బూర్ణానుస్వారయుక్తంబులగుటయు, సంస్కృతంబులో పైనిఁజూపినట్టి రీతిని గొన్నిశబ్దంబులందు మాత్రమే యచ్చుల ననునాసికంబులై వికల్పంబుగా నిండుసున్నలగుటయు సంప్రదాయంబుగా నున్నయది. కాని

సంస్కృతంబున నింకొక విశేషంబు కలదు. శ్లో॥ "అహోహానునాసికా న హశ్చ్రి నాదినోహర్షుశేశస్మృతాః॥ ఈషన్నాదాయణశ్శ్చవ॥ శ్వాసినస్తు ఘోషయః॥" అనుశిక్షావచనంబు నుదాహరించును 'నాదేతిసంవారఘోషయోరుపలక్షణం॥ శ్వాసేతివివారా ఘోషయో॥ నహేత్రిత్యుపలక్షణం ఐచస్సర్వస్య ప్లుత ఇ కారస్యచానునాసికస్యా దర్శనాదిత్యలం॥' అని శబ్దేందు శేఖరంబున నాగేశపండితులు, అమ్మత్రిత్యాహారములోనివియైనందున బ్రాప్తించినయానునాసిక్యధర్మంబును ప్లుత ఇ కారంబునకును రేఫ హాకారంబులకును, ఐ ఔ లకును, నిషేధించుచున్నారు. తెలుంగుభాష లో నట్లుగాక, 'పైఁడి, పైఁట, సైఁపు, సైఁదము, ఔఁగాక, కౌఁగిలి, కౌఁజు, ఇత్యాదులయందు నై కారమునకును నౌకారమునకును గూడ న నునాసికత్వము కానిపించుచున్నది. అనఁగా నర్ధానుస్వారము లుండుచున్నవి. ఇంతియేకాక సంస్కృతంబునవలెనే తెలుఁగులో నయితేను కొన్ని శబ్దంబు లర్ధానుస్వారము నొందినప్పుడే (అనఁగా ననునాసికధర్మము కలిగి యున్నప్పుడే) యుక్తమయిన యర్థంబు నిచ్చుచుండును గాని యట్లుకాని చో విపరీతార్థమగుచుండును. "ఊఁ"॥ అనుశబ్దం బనునాసికమయినన మయంబునే ప్రశ్నంబును, కథయొక్క వినికిని, తెలుపుచున్నయది. లే నిచో నిది యపార్థకంబగును. "ఆఁ, ఆ," అను శబ్దంబునందు నాకారము, అనునాసికమయినపుడే 'అఁగు' మన్న యర్థము నిచ్చును గాని యదికాని చో విపరీతార్థ మిచ్చును.ఏఁచు, వెలుఁగు, పెరుఁగు, పాఁడి,యిత్యాదులలో నఁ బైవిజాపిపరీతి ననునాసికములయినపుడే క్రియమగా బాధించుట, కిరణము, వర్తిల్లుట, క్షీరసంపద, యను నర్థంబుల నిచ్చును గాని యట్లుకాని చో వేఱొకయర్థంబుల నిచ్చును. మఱియు 'వచ్చెఁ గమలాక్షుఁడు, మెచ్చెఁ దామరసాక్షుఁడు' ఇత్యాదిశబ్దద్వయసంధిస్థలంబులందును లోపించిన నకారముయొక్క యానునాసిక్యమును సమీపస్థములయిన 'ఎ'కారములు తెలుపుననియే యట్టిచోటను నర్ధానుస్వారములు వాగనుశాసనులచే వ్రా

కరణంబున విధింపఁబడినవి. అర్ధానుస్వారము తెలుఁగున దీసివేయఁబడి నేని లోపించినచకారముయొక్క యనునాసికధర్మమును సమీపస్థమయిన ఎకారము తెలుపకపోవలసి యుండును. మేమట్టి స్థలంబులయందు నయి తము నాసికాసంబంధముతో నుచ్చరింపమని పట్టుదలతోఁ గొందఱుందు రేని శాస్త్రమందు దయచేసిన వారు పలుకవలయునే కాని యట్లుకానిచో నెవరేమిసేయఁగలరు. "సమ్యాన్తా; సమ్వత్సరః; పుల్లింగమ్: విద్వాల్లిఖతి" ఇత్యాదులందు ననునాసికములకు బదులుగా వచ్చినవి కాన నట్టిస్థలము లయందలియకార వకార లకారంబుల నాసికాసంబంధంబున నుచ్చరింప వలయునని శాస్త్రము బోధించుచున్నను నాయావర్ణంబులకు నానునాసి క్య ముచ్చారణ శక్తిమకుఁ గారణము గాన మేము తీసివేయుదుమనియుఁ పైస్థలంబులందు ముక్కుతోఁగాక కేవలము ముఖంబుతోనే పలుకుదుమ నియు నెవ్వరైనఁ బ్రబుద్ధులు వితండవాదంబునకు డీకొందురేని వారిము క్కును బలాత్కారముగాఁ బట్టి పల్కించుట యెవ్వరితరమగును? అను నాసిక్యము లేదనియు, అరసున్న లేదనియు వారే యెదుటివారి ముక్కును బట్టుకొని ప్రతిబంధింపఁ బ్రయత్నించుచున్నారు గదా! శాస్త్రవిశ్వాసము చేతను, లోపించినయనునాసికాక్షరంబులగుణంబును భాషాశైలిం జేసి యాదేశవర్ణంబులును సమీపస్థవర్ణంబులును దెలుపుట యుక్తంబగునన్న యుక్తిచేతను, మనస్సాక్షి బోధింపఁగాఁ బల్కవలసినదేగాని లేనియెడ నె వ్వరట్లు చేయింప సమర్థులగుదురు. అరసున్న (లేక) యానునాసిక్యము లేదనినవారి క్రిందిస్థలంబులయొద్ద నెట్టిసూత్రంబును బన్నుదురో యడుగు చున్నారము. బా. క్రి. సూ. 80. "ఖండబిందుపూర్వదిసిద్ధచకారంబున కు ముత్తుపరంబగునపుడు పకారంబు ప్రాయికంబుగా నగు." ఉదా. తలఁ పక; తెప్పక, తోఁపక; అరసున్నలు లేనివారి మతంబునందు నెట్టిచకారం బులకుఁ బకారము రావలసియుండునో యెట్టిచకారములకు (సూ॥ 88. ప్ర కారముసవకారము రావలయునో తెలియక బుద్ధి డోలాయమానమగు

చుంకును. అరసున్నయున్నయెడల 'ప్రతిజ్ఞాను నాసికాః పాణినీయాః'. అ
నున్యాయంబున శిష్యపరంపరాప్రవాహముగా వ్రాయఁబడుచున్న యర్ధ
బిందుప్రకరువాతిచకారంబును దెలిసికొని సూత్రమును సులభముగా
నుపయోగింతురు.

గీ. ధామకలితుండున్నై శూరతరుఁడగుఁ దుఁ।
జొప్పెసఁగురుచిరయశో మహోదయుతను।

రాఘవపాండవీయము. ద్వితీ. 80. పద్యము.

ఇట భారతార్థమందు, సగురు చిర యశో మహోదయకాఁ; సుదమయిన చిరకీర్త్యతిశయములతోఁ గూడిన వాఁడవుటచేత; రామాయణార్థమందు, రుచిర యశోమహోదయ కా, ఒప్పెసఁగుకా అని వ్రాయఁబడినది. రామాయణార్థములోని యెసఁగుశబ్దములో నరసున్నయున్నందునను, భారతార్థములోని సాంస్కృతికసగురు శబ్దములో నరసున్న లేసందునను, బద్యపాఠసమయంబునఁ బరస్పరవిరుద్ధంబయిన యనునాసికత్వా ననునాసికత్వధర్మంబు లొక్కమాఱుచ్చరింపఁగా శక్యంబులుగానందునను, నిట శ్లేషార్థమెట్లు పొసఁగునని యెవ్వరైన శంకింతురేని సావధానచిత్తంబుతో వినుఁడు. అరసున్న తరువుఁ బూర్వమందున్నయచ్చు, అనునాసికమయినట్లు గుణకని యీనవలోఁ జెప్పుచున్నాఁడను. కాఁబట్టి యెసఁగుశబ్దములోని 'అ'కారము నిత్యముగాననునాసికముగాన ననమనునాసికముకానేరదు. కాని సంస్కృతమయిన సగురుశబ్దములోని 'అ'కారము, అనునాసికముగూడఁ గావచ్చును. ప్రమాణము. 'అ, ఇ, ఉ, ఋ ఏషాం వర్ణనాం ప్రత్యేకమష్టావశభేదాః' అని "ముఖనాసికావచ నోనునాసికః, అనుసూత్రము క్రింద వ్రాయఁబడినది. యత్నపూర్వకముగాసర్వదాయనునాసికము కావలయునని యుచ్చరింపఁబడినయచ్చు, అననునాసికము గానేరదు కాని సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడిన యచ్చు, నుభయంబును గావచ్చునని సంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రమందుఁ బారిభాషికంబుగా మర్యాద సేయఁబడి

నది. కాఁబట్టి మొసఁగుశబ్దములోని సకారము సానునాసికమంబునను, సగు రుశబ్దములోని సకారము నిరనునాసికముగానఁ బద్యాంతసమయంబున సకారము నిరనునాసికముగా నుచ్చరింపఁబడెనేని సానునాసికంబునకును గ్రహణంబుగలిగి రామాయణభారతార్థంబు లుభయంబును బొసంగును. ఇట్లు కిరణవాచకమైన వెలుఁగుశబ్దములోని లకారముమీఁదనున్న "ఉ" కారము సర్వదా యనునాసికముగాన ననునాసికము కానేరదు గాని, యావరణవాచకమౌ వెలుగుశబ్దములోని "ఉ"కారము నిరనునాసికమయినందున శాస్త్రంబున ననునాసికమునుగూడ గ్రహింపవచ్చును. కావుననే వెలుగు మొదలగు శబ్దంబులకు నానార్థంబులుచెప్పిన నిఘంటుకారుల వాక్యంబును సమంజసంబగుచున్నది. సామాన్యముగా నుచ్చరింపఁబడినవర్ణం బనునాసికంబును గావచ్చుననుటకుఁ బరిభాషేందుశేఖరములోని నాటలోనున్న పరిభాషలో నిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది. "అభేదకాగుణాః। అసతియత్నే స్వరూపే ణోచ్చారితో గుణో భేదకో. వివక్షితఇత్యర్థః"। గుణశబ్దముచేత నుదాత్తానుదాత్తస్వరితములేకాక యానునాసిక్యముగూడ నర్థమగుననుటకు "యథాశ్రుతియాస్త్రథా చమూ। ఆనునాసిక్యమేపాదఙ్నోగుణః" అను పతంజలిభగవద్వాక్యంబు ప్రమాణంబుగాఁ బఠింపఁబడియున్నది. కావున నుపాయాంతరంబులేమింజేసి పైనిం జూపిన సాంస్కృతికవ్యాకరణ సంకేతిత సంప్రదాయంబు ననుసరించి యర్ధబిందువులున్న శ్లేషస్థలంబులయందు నిట్లు సవరణమగునని యుభయభాషానిరంకుశపాండిత్యముగల సూరకవీంద్రాదుల యభిప్రాయమగునట్లు స్పష్టమగుచున్నది. పైనిం జూపినభాష్యకారులవచనంబున నానునాసిక్యశబ్దము గౌణార్థముగాని ముఖ్యార్థంబుగానందునఁ బద్యపఠన సమయంబున సత్త్రిధర్మంబును వివక్ష సేయకున్నను శ్లేషార్థంబునకుఁ గొఱంత కలుగదనియే నాతాత్పర్యము. ఇట్లు ప్రమాణంబులుచూపినను ననునాసికంబుల (అనఁగా నరసున్నల) సంకేతింపనివారికి జలధారావస్థలోఁ గాక శాస్త్రీయావస్థలో నాసికతోఁ

బ్రయోజనంబులేనందున నది యున్నను లేనిదియైనవిద్య తెలిసికా స్థితి
యస్యాస్సా॥ అను వ్యుత్పత్త్యర్థమునుబట్టి నాసికాశబ్దంబు (లేనిది) మాత్రి
ము తన్మతంబున సాధువయి యవయవంబు నిష్ఫలంబగుగాక !!

శకటరేఫము.

సంస్కృతవ్యాకరణంబున వకారయకారములు మాత్రము లఘువులు, అలఘువులు, అని రెండువిధములుగా నున్నవి. లఘువనఁగా లఘుతరోచ్చారణ గలది యని యర్థము. 'యస్యోచ్చారణే జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలానాం శైథిల్యంసలఘూచ్చారణః' అని వ్యాకరణమునందు వివరింపఁబడినది. లఘూచ్చారణః॥ అనఁగా లఘుతరోచ్చారణమని శబ్దేందుశేఖరమందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. నాలుకయొక్క చిట్టచివర, చివర, మధ్యప్రదేశమూలప్రదేశములందును మిక్కిలి తేల్చిపలుకఁబడువర్ణము లఘువనఁబడును. ఇట్టివి సంస్కృతభాషలో యకారవకారములు మాత్రిమే యున్నవి. ఆంధ్రవ్యాకరణకర్తలు యకారవకారములేకాక రేఫము గూడ లఘుత్వాలఘుత్వభేదముతో నున్నట్లు కనుఁగొనిరి. లఘురేఫము జిహ్వాగ్రోపాగ్రమధ్యమూలములందు లఘుతరముగాఁ బలుకవలయునని యు, శకటరేఫము జిహ్వాగ్రములయందు గౌరవముగా నుచ్చరింపవలయు ననియు, భేదంబుచెప్పుదురు. కనుక లఘురేఫము కోమలవర్ణముగా, నలఘురేఫంబు పరుషవర్ణంబుగాఁ బెద్దలు గ్రంథంబులందు లెక్కించిరి. శ్లో॥ జవణాఽవర్జితాఽస్పర్శాస్సవర్గాంత్యాశ్శేఖరాః। లఘురేఫణకారాచకోమలాఃపరికీర్తితాః॥ అని యహోబలపండితీయము. ఇట్లు లఘురేఫము కోమలవర్ణమగుటవలన శకటరేఫము పరుషవర్ణమని స్పష్టమగుచున్నది. లఘురేఫ మీక్రిందిశ్లోకములోఁ జెప్పఁబడినరీతిని హల్వర్ణములతో సంబంధించి నప్పుడే పారుష్యమును బోధించునుగాని కేవలస్థితిలోఁ గోమలత్వమే స

జగణముగాఁగలదనిరత్నాకరవ్యాఖ్యానము. శ్లో॥ రేఫేణయస్యకస్యాపి।యో గతిద్వితీయయోః।స్వోత్తరాభ్యాంతుల్యయో ర్వా।పరుషాష్టగణశ్చమే॥ అని వర్ణాంతరంబులతో సంబంధించినప్పుడుగాని రేఫంబునకుఁ బరుషత్వగుణము రానేరదని చెప్పుచు, శ్లో॥ మాంసకీకసంకీర్ణాః। ప్రసరద్రుధిరాపగాః। వసాకర్దమితాయుద్ధే.భువోంధ్రిసుభటైఃకృతాః' అను శ్లోకంబునం బరమంబయిన బీభత్సరమునకు రేఫసంయోగ ముదాహరణముగాఁ జూపఁబడినది. శ్లో॥ అత్యుద్ధతరసాశాద్రిబీభత్సేపరికీర్తితా॥ అని బీభత్సరసమత్యుద్ధతముగావున నట్టిరసమును దెలియఁజేయుటకు రేఫసంయోగంబు సమంజసంబని గ్రంథకర్త తాత్పర్యము. ఇట్లు సంయుక్తరేఫమును, అలఘురేఫంబును పారుష్యగుణము గలవిగావున రౌద్రబీభత్సరసములకుఁ దగినవియనియు, కేవలరేఫంబు కోమలంబుగావున శృంగారాది సుకుమారరసంబులయం దుపయోగింపఁ దగినదియనియుఁ బర్యవసానము తేలుచున్నది. "శ్లో॥ రసౌశృంగారబీభత్సౌ" అని శృంగారబీభత్సంబులకుఁ బరస్పరవిరోధంబు గనుక శృంగారరసంబులో నుపయోగింపఁదగిన లఘురేఫంబునకును బీభత్సరసంబులో నుపయోగింపఁదగినయలఘురేఫంబునకును నయ్యారసంబులకుంబోలె మైత్రి చెల్లదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కోమలపరుషత్వంబులచే నన్యోన్యవిరోధంబుగలలఘురేఫశకటరేఫంబులకు యతిప్రాసములలో మైత్రి హాస్యాస్పదమని పెద్దలచే నిషేధింపఁబడినది.

హూణభాషలోఁగూడ నొక్కయక్షరమునే లఘురేఫంబువలెఁ దేలికగాను నలఘురేఫంబువలెఁగఠినముగాను నుచ్చరించు సంప్రదాయంబు కలదు. *e. g.* (1) **Right; Rigid** ఇత్యాది శబ్దంబులలో 'R'గురుత్వముగా నుచ్చరింపఁబడును. (2) **Here; ear; near;** ఇత్యాదిశబ్దంబులలో 'R' వర్ణము తేలికగాఁ బలుకఁబడును. హూణభాషలో నొకయక్షరమునే లఘుత్వగురుత్వములతో వాడుచుండఁగా తెలుగునందది సౌకర్యమునకై రెండువర్ణంబులుగా నుచ్చారణభేదమును బట్టియే యేర్పఱుప

బడినది. ఇట్టిభేదం బితరభాషలలోఁగూడ ననాదిగఁ జూపట్టుచున్నందున మనభాషలో నట్టిభేదంబును నిరాకరించుటకై నిరాకరంబయినయుల్లఘు శ్రీమంబు స్వీకరింపకుందురని విశ్వసించుచున్నాఁడను.

సంధి (4)

శ్లో. సంహితైకపదేనిత్యా । నిత్యాధాతూపసర్గయోః॥ ని
త్యాసమాసేవాక్యేతు।సావివక్షామపేక్షతే॥

అనువచనంబున సంస్కృతభాషలో వచనకావ్యమందు సంధి సంభాషకుని యిచ్ఛానుబట్టియున్నది. సంహితయున్నప్పుడే సంధికలుగును గాని వేఱొకయప్పుడు గలుగదు. సంహితయనఁగా నుచ్చారణలో వర్ణముల కత్యంతసాన్నిధ్యము 'సంహితానామ స్వభావసిద్ధార్ధమాత్రాతిరిక్త కాలవ్యవాయేన రాహిత్యం' అని వ్యాకరణశాస్త్రవ్యాఖ్యాతలు చెప్పినారు. అర్ధమాత్రికాలముకంటె వర్ణంబులమధ్యను నెక్కుడుకాలము వ్యవధానమయినప్పుడు సంహితలేదని వ్యాకరణవేత్తలు నిశ్చయించిరి. సంహితాశబ్దమును సంధిశబ్దమును నొకధాతువు ననుసరించియే పుట్టినవి గానఁ బాఠకుఁడు వాక్యము చదువునప్పుడు గుక్కయాపినచోటులనెల్ల నర్ధమాత్రాకాలముకంటె నెక్కువయెడముండును గాన సంధియుండఁ గూడదు. శ్రోతలకు వాక్యముయొక్క యర్థము బాగుగఁ దెలియుటకై తనయిచ్ఛవచ్చిన చోటులనెల్లను నాపుచు సంధిలేకుండఁ జదువవచ్చును. పద్యంబులలోనివాక్యంబులకుమాత్ర మిట్టివిధి చెల్లదు. సర్వదా పద్యంబు సంధియుక్తంబుగానే యుండవలయు. పద్యంబులో సంధిలేకుండజేసిన పెద్దలచే నది యతిభంగమనునొక్క గొప్పదోషముగాఁ బరిగణింపఁబడియె. ఇట్టియాచారము చిరకాలమునుండియు రూఢమయియున్నది. ఉదాహరణముగా శంకరమండన మిశ్రులవివాదములోని శ్లోకం

బులు శంకరవిజయమునుండి యెత్తిచూపుచున్నాఁడను.

శ్లో॥ కర్మకాలే న సంభాష్య
అహంమూర్ఖేణ సంప్రతి
అహోప్రకటితం జ్ఞానం
యతిభంగేన భాషిణా

శ్లో॥ యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
యతిభంగో నదోషభాక్
యతిభంగే ప్రవృత్తస్య
పంచమ్యంతం సమస్యతాం॥ (8వ సర్గ, 27, 28, శ్లోకములు)

మండనమిశ్రులు మొదటిశ్లోకమునందు 'సంభాష్య—అహం' అని విసంధిగాఁ బలుకుటను విని యాచార్యులు దానిని యతిభంగదోష మగానెంచి యాక్షేపింపఁగా మిశ్రులవారు తగినసమాధానము చెప్పలేక యతిభంగమందు ప్రవర్తించినతనకు శ్లోకములోనియతిభంగము దోష ముగాదని వక్రముగా నుత్తరము చెప్పిరి. కావునఁ బద్యగతంబైనవాక్యం బునందు సంధి తప్పక యుండవలయు.

అన్యదేశ్యములు. (5)

శ్లో॥ 'ఇహాతుప్రాకృత్యం సంకేతితనుప్రసిద్ధమేవ పదం' అనిన యాంధ్రశబ్దచింతామణిసూత్రమువలనఁ బూర్వకవులు వాడినయన్య దేశ్యపదంబులనే గ్రహింపవలయును గాని తక్కినవి వాడఁగూడదు. అట్లు కాదేని 'యపప్రయుక్తం కవిభిరప్రయుక్తం తదుచ్యతే' అనునాలం కారికసిద్ధాంతంబునఁ బూర్వకవులు వాడనియపూర్వపదమనవసరంబుగ నుపయోగింపఁ బడనేని యప్రయుక్తమనెడిపదదోషము తటస్థించును.

కనుకనే 'యుద్ధ్లేక్లేశగతః' అనినచోటను క్లేశపద మభినివేశార్థమందు యో గశాస్త్రమున వాడఁబడినదిగాని కవిప్రసిద్ధముగాదు గనుకఁ గూడదని ధ ర్మసూరి వక్కాణించె. దుశ్చ్యవనాదిశబ్దంబు లప్రసిద్ధంబులుగాన నుప యోగింపఁగూడదని విద్యానాథపండితుఁడును నిరాకరించె. ఒకవేళ మన పూర్వ తెలుంగనివస్తువు లనేకములు హూణరాజపరిపాలనమునందు మన ము చూచుచున్నారము గాన వానిని గవితారచనయందు నెట్లు వాడవల యునని యడుగుదుమేని వినుండు. మనకు సంస్కృతభాషను దెలుఁగులోఁ దత్సమమనెడిమిష చేఁ బ్రయోగింపవచ్చునని పెద్దలు సెలవిచ్చినందున నిట్టివస్తువులధర్మంబునుబట్టి సంగ్రహమయినసంస్కృతసమాసపదము లనుగాని తెలుఁగుపదములనుగాని రసవంతముగా నుండునట్టులు, పండిత కవులు పరిషత్తుచేసి కల్పించి ప్రకటించినచో నవియే వాడినకొలంది సు ప్రసిద్ధములై గ్రంథరచనకు నర్హంబులగునని తోఁచుచుండెడిని. అశక్య స్థలంబులందు నిట్లు చేయక తీరదు.

శృంగారరసము. (6)

'శృంగమియర్తీతి శృంగారః' రసములలోఁ బ్రాధాన్యమును బొం దునదియని వ్యుత్పత్త్యర్థము 'శ్లో॥ వీరాద్భుతాదిషుచ నేహ రసప్రసిద్ధిః స్సిద్ధా కుతోపి వటయక్షవదావిభాతి। లోకే గతానుగతికత్వవశాదుపేతామేతాం నివర్తయితుమేష పరిశ్రమోనః" అనియు, 'శ్లో॥ శృంగారమేవ రసనాద్రస మామనామ' యనియు భోజమహారాజు తనశృంగారప్రకాశగ్రంథమందు శృంగారమే రసముగాని తక్కినవి ఘృతన్యాతక్ న్యాయంబున రసములు గా వాడఁబడుచున్నవియని యాక్షేపించెను. సకలకవులును శృంగారము రసముకాదని నిరాకరింపలేదుగాని తక్కినవి రసములని సమర్థించుటకు నె క్కుడుపరిశ్రమము నొందిరి. భోజమహారాజునకు శృంగారరసవర్ణనయం దు మిక్కిలి యభినివేశమున్నను నతనికి విద్యాభోజుఁడనియే ప్రసిద్ధివచ్చి నదిగాని యారసమందలియభినివేశమునుబట్టి నత్ప్రవర్తన చెసి దుర్వ్యశ...

బు గలిగినట్లిప్పటను వినియుండముగదా! అయినను ప్రస్తుతకాలమును బట్టి పాకము ముదిరినశృంగారరసభాగంబులు విద్యాశాలలయందుఁ బఠింప నిర్ణయించినచోఁ జదువు చెప్పునట్టిమహోపాధ్యాయులకు వివరించుటలో విద్యార్థిసంఘంబునెదుట విషమంబుగా నుండును గానఁ బరీక్షకు నిర్ణయింపఁదగినవి కావు. పాండిత్య మబ్బినతరువాత విలాసమున గుప్తముగాఁజూడఁ దగియుండుగ్రంథములని నాయభిప్రాయము. చూడకున్నను నయ్యది బ్రహ్మవిద్య కాదు కావున నావంతయేనియుఁ గొఱంత లేదు.

కార్యదర్శివర్యులార,

తమప్రకటించినసభానిర్ణీతకాలమునకు వ్యవధానము చాలమి నెంచి ప్రశ్నపంచకంబులో రెండింటికి మాత్రము విపులమయిన వ్యాసంబువ్రాసి, తక్కినవానిపైఁ గ్లుప్తముగా నాతోఁచిన యభిప్రాయంబును బ్రకటించినాఁడను గాన మన్నింపవలయును.

రాజమహేంద్రవరము.
11—5—1912.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి
ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.
ఆర్ట్సుకాలేజి.

సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసూక్తిః

ఏకశబ్దంబు మొదలు నవాంతసంఖ్యాపదంబులకు సమాస
సాధుత్వసమర్థనము.

కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి సమర్పితస్వాభిప్రాయము
శ్రీ వేదమూర్తులయిన బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి
సమ్ముఖమునకు.

గీ॥ త్రిపథగయూ ప్రపతంజలి! కైయట నాగేశపండితోక్తిరసైః।
వాచా శ్లేషి వ్యాస। సూక్తిబ్రహ్మణ్యసారసూక్త్యాఖ్యా॥

శ్లో॥ శ్రుతవిశ్రుత జంధ్యాల। శ్రీగౌరీనాథశాస్త్రి వర్యకృతం।
ఏకాదినవాంతాంక। ద్వంద్వాదినిషేధ మండనం జీయాత్॥

ప్రాజ్ఞపురుషాగ్రణీ!! పండితగేయమాహాత్మ్య! పరితోషికంబుగానిమ్ము పంపిన యేకాదినవాంతాంకద్వంద్వాదినిషేధ నిర్ణయంబనుపుస్తకంబును సవిస్తరంబుగా సావధానమనస్కుండనై చదువంగాంచితిని. ఈ కోశంబున సిద్ధాంతపక్షంబున నిరూపింపఁబడిన సదుక్తులు పండితమండలికి మూర్ధాభిషిక్తయుక్తులుగా స్ఫురింపక మానవు. పూర్వపక్షులెవ్వరో విశేషించి పేర్కొనఁబడమింజేసి వారినామధేయ రూపధేయంబులు నామానసంబునకు గోచరంబులు గాకున్నయవి. పూర్వపక్షులు దురుద్ధరపూర్వపక్షంబులనుకొన్న నారాయణాస్త్రంబులు వారియెడలఁ బారాయణమాత్రఫలకంబులే కావున పారాయణాస్త్రంబులని చెప్పనొప్పనుగాని నారాయణాస్త్రంబులెంతమాత్రమును గానేరవు. అదియట్లుండఁగా నాయభిప్రాయంబును వినఁగోరుచున్నాఁడను.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్క్రమేణ గణనామేషామివాస్తంయతామ్॥
ఇత్యాద్యనర్ఘరాఘవ ప్రముఖగ్రంథంబులందు "ఏకద్వి" ఇత్యాదిస్థలంబుల, సూ॥ త్యదాదీని సర్వైర్నిత్యం॥ అను సూత్రంబున నేకశేషం బొదుకరాదే దని 87 పుటలో పూర్వపక్షులు శంకించుటం గాంచితి.

వారి తాత్పర్యంబిట్లని తోఁచెడిని.

పూర్వోక్తములయిన ప్రయోగంబులలోని త్రిశబ్దాదులు త్యదాదిభిన్నంబులు గాన నయ్యవి, త్యదాద్యంతర్గతములైన ద్వి శబ్దాదులతోఁ జార్థంబున మిళితంబులైనపుడు, సచ, దేవదత్తశ్చ తౌ॥ ఇత్యాదులందుఁ ద్యదాద్యంతర్గతంబైన తచ్ఛబ్దంబుమాత్రము శేషించి యాశబ్దంబుమీఁద నున్నద్వివచనంబుచేత దేవదత్తశబ్దార్థంబును సహితము దెలిపినట్లు ప్రకృతంబునంగూడఁ బైప్రయోగములలోని 'ఏక' శబ్దముగాని 'ద్వి' శబ్దముగాని శేషించి తమమీఁదను బహువచన ప్రత్యయంబును బొంది లోపింపఁదగియున్న త్రిశబ్దాదులయర్థంబును నేల నుసువఁజాలవని ప్రశ్నార్థంబు కరతలామలకంబుగా స్పష్టపడుచున్నయది. మఱియు "ఏకద్వి" శబ్దంబులు చార్థంబున మిళితంబులైనచో, సూ॥ త్యదాదీనాం మిథస్సహోక్తౌ యత్పరం తచ్ఛిష్యతే॥ అను శాస్త్రంబున ద్విశబ్దంబుమాత్రము శేషించి లోపింపవలసియుండిన యేకశబ్దార్థంబు నేలబోధింపనేరదనియు రెండవప్రశ్నార్థంబు ప్రకాశించుచున్నది. ఈ రెండు పూర్వపక్షంబులకును నీ వక్ష్యమాణంబై సత్యదాదిసూత్రస్థశేఖరంబే సమాధానంబు సమంజసంబుగాఁ దెలుపుచున్నయది॥ త్యదాద్యంతర్గతయోరపి, ఏకద్వ్యోర్నైకశేషో నభిధానాత్; ధ్వనితంచైవం సరూపసూత్రభాష్యే। ద్వంద్వోప్యేతయోర్న। ఏకాదినవాంతానాంద్వంద్వాభావస్య చార్థే ఇతిసూత్రశేషభాష్యే ధ్వనితత్వాత్ ఏవంచ "ఏకద్వికరణే హేతూ! మహాపాతకపంచకే। తృణవన్మన్యతేప్యు కామాయుః పంచకారయా" ఇతి నైషధపద్యే ఏకద్వికరణే ఇత్యసాధ్వేవ॥ పైనిం జెప్పిన సూత్రశేఖరంబున నాగేశపండితులు సరూపసూ

త్రిభాష్యధ్వనివలనను, చాన్ద్రసూత్రిభాష్యధ్వనివలనను, ఏకద్విప్రభృతులయినయంకంబులకుఁ గ్రమంబుగా నేకశేషంబును ద్వంద్వసమాసంబును "ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్" అనుభాష్యతాత్పర్యమువలన లోకప్రయోగప్రసిద్ధంబులు గావని స్థిరపఱచుచున్నారు. 1 సమాససూత్రిభాష్యధ్వని స్పష్టపడఁగా నీక్రిందను స్థాలీపులాకన్యాయంబుగాఁ గొంచెము వ్రాసి కనఁబఱుపఁబడును. ఏకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషం బెందుకు రాదని శంకించుకొని "సంఖ్యాయా అసంప్రత్యయాదన్యపదార్థత్వాచ్చా నేకశేషః। సంఖ్యాయా అర్థానం ప్రత్యయాదేకశేషోనభవిష్యతి, నహ్యేకావిత్యనేనార్థోగమ్యతే। అన్యపదార్థత్వాచ్చ సంఖ్యాయా ఏకశేషోనభవిష్యతి" అని భాష్యము "ఏకశ్చ, ఏకశ్చ, ఏకౌ" అని యేకశేషంబుచేసినచో నట్టి ద్వివచనాంతమయిన యేకశబ్దంబు, లోకప్రయోగప్రసిద్ధిం జేసి యసహాయులనెడియప్రకృతార్థంబిచ్చునుగాని యిద్దఱైన సంఖ్యార్థమెంతమాత్రంబును బోధింపఁజాలదనియు, ఇద్దఱైనయర్థంబు నిస్సందేహంబుగా బోధించుటకు ద్విశబ్దంబే కంకణంబుగట్టుకొని జాగరూకంబగుచున్నదియనియుఁ బూర్వోక్తభాష్యతాత్పర్యము. అనఁగాఁ బ్రకృతియైన యేకశబ్దం బేకత్వసంఖ్యను దెలుపుచుండఁగా నట్టి ప్రకృత్యర్థంబునకు ననువాదకంబయిన యేకవచనంబే యేకశబ్దంబునయి వచ్చుటన్యాయ్యంబుగాన బదార్థద్వయంబును బోధించుచుఁ బ్రకృత్యర్థవిరుద్ధంబయినద్వివచనప్రత్యయంబురాదని భాష్యతాత్పర్యము. ఇట్లె 'నాలుగ' నినయర్థమును ధారాళముగాఁ దెలుపునట్టి చతుశ్శబ్దంబు చాకచక్యంబుతో నివ్వటిల్లఁగా, చతుశ్శబ్దార్థమునందు "ద్వౌచ, ద్వౌచ" యని యేకశేషంబు గలిగించి ప్రకృత్యర్థంబైన ద్విత్వంబునకు విరుద్ధంబయిన బహువచనప్రత్యయమ్ముంచినచోనట్టి ద్విశబ్దంబు, ఏకశేషంబెందుకురాదని యడిగినవారలకు, సార్థకత్వంబును గలిగింపక యనర్థప్రదమగుననియు, భాష్యమం దుద్ఘోషింపఁబడినది. పైనింజెప్పిన కారణంబులవలననే దశాంతశబ్దంబులవఱకు నుక్క

ఘుంటంబులకు నేకశేషంబు గలుగనేరదు. కాని యిట్టి దుర్బలంబైన వతుంబులం గైకొని యెంతో గగనంబుగా నెంచుకొనుచు సంచరించువారికి వేయోకరు పరిజ్ఞాతలు సాహాయ్యపడనందున నే కాతలనంబు సంఘటిల్లి, యేకశేషత్వంబు రాకపోదని నమ్ముచున్నాఁడను.

2. చార్థేసూత్రభాష్యధ్వనియుం గూడ నెట్టులున్నదో కొంచెము విన్నవించుచున్నాఁడను. చార్థంబులలో నొకయర్థంబైన సమాహారంబునందు ద్వంద్వప్రకరణంబున భాష్యంబులోనిట్లు శంకాసమాధానంబులు వ్రాయఁబడియున్నవి. "ఏకాదశద్వాదశేతికోయంసమాసః। ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వః। ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వఇతిచేత్ వింశత్యాదిషువచనంప్రాప్నోతి।ఏకవింశతిఃద్వావింశతిః" అనిచెప్పుచుఁ "ఇహ్యేకవచనంతదానపుంసకలింగంప్రాప్నోతి।లింగమశిష్యంలోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య" అనియుపసంహరింపఁబడినది. పూర్వోక్తభాష్యంబున సమాహారప్రకరణంబులో నేకాదశద్వాదశశబ్దంబులెల్ల సాధువులని శంకించుకొనుటంబట్టి దశశబ్దంబుకంటెఁ గ్రిందనున్న యేకాదినవాంతసంఖ్యలకు నఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబు నిషిద్ధంబని ధ్వనించుచున్నది. నవాంతసంఖ్యలలోనే యట్టిసమాహారద్వంద్వంబుండినేని "ప్రక్రమాతిక్రమణేకారణాభావాత్" అనున్యాయంబునకు వ్యతిరేకముగా నేకద్వ్యాదులను విడిచి యేకాదశద్వాదశాదిసంఖ్యాశబ్దపర్యంతానుధావనం బేల భాష్యకారులు చేసిరి? కావున నవాంతసంఖ్యలలో నొంటొంటికి నఖండసంఖ్యార్థమందు సమాహారద్వంద్వంబు లేదన్న భాష్యతాత్పర్యంబు నిశ్చితమగుచున్నది. అందులకుఁ గారణంబేమనఁగా "సంఖ్యాయా అర్థాసంప్రత్యయావద్యపదార్థత్వాచ్చానేకశేషః" అని యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు నేకశేషప్రవృత్తిని నిషేధించుటలోఁ జెప్పిన సరూపసూత్రభాష్యస్థయుక్తులే యీసమాహారద్వంద్వనిషేధంబునందును హేతువులగుచున్నవనియు నాబుద్ధికిఁ దోఁచెడిని. ఏకాదిశబ్దంబులకు నేకశేషప్రవృత్తి చెప్పి యాశబ్దంబులపైఁ బ్రత్యర్థవిరు

ర్థంబగు ద్వివచనాదులుంచినను, ద్విశబ్దాదులవలన నట్టి ద్విత్వాద్యర్థసం
ఖ్యలు ఝుడితిస్ఫురించినట్లు స్ఫురింపక "ఏకా" ఇత్యాదులవలన, ననవా
యులన్నయపరిష్కృతార్థం బెట్టులు తోఁచునో; యట్లే పరిష్కృతంబునందు
నేకద్వ్యాదులకు సమాహారద్వంద్వంబు రచించినను, త్రిత్వాద్యఖండసంఖ్య
లను స్పష్టంబుగాఁ జెప్పుటకుఁ బ్రసిద్ధంబులైన త్రిశబ్దాదులు జాగరూకం
బులగుచుండ, నేకద్వ్యాదులకు నొసరించిన సమాహారద్వంద్వంబులవలనఁ
ద్రిత్వాద్యఖండార్థసంప్రత్యయంబు కలుగనేరక తాదృశసమాహారద్వంద్వ
ఘటకములైనను, నేకద్వ్యాదిశబ్దంబులు వెవ్వేఱుగాఁ దమతమయర్థంబు
లమాత్రమును బోధించుటలో వినియోగించినందున స్వాభిధాశక్తి విర
మింపఁగా, నన్యోన్యసాహిత్యవిశిష్టసంఖ్యాబోధను (సంకలితార్థప్రతీతిని)
స్ఫురింపంజేయుంజాలవని భాష్యతాత్పర్యము. త్రిత్వాదిసంఖ్యార్థబోధము
నందు ననన్యసాధారణంబైనస్వాతంత్ర్యమ్ము వహించి రూఢంబులై
నిర్భయంబుగాఁ ద్రిశబ్దాదులు జగజ్జేగీయమానయశంబులోఁ బరిఢవిల్లు
చుండఁగా, నట్టివానిముందట నెంతో కట్టుకట్టుకొని సమాహారాదిద్వంద్వం
బుల నొందివచ్చినను నేకద్వ్యాది శబ్దంబులు తమలోఁ బ్రత్యేకముగా
నొకదానికిని లేనట్టి పరకీయశక్తిని నన్యోన్యసాహాయ్యంబునఁ దముకు దె
చ్చిపెట్టుకొని లోకంబులో వ్యవహరించుటకు జంకి సిగ్గువడుంగాని, యట్టి
సమాసంబులలో నున్నయయ్యవే, వెవ్వేఱుగా జన్మప్రభృతి దమకు జగ
ద్విదితంబైన స్వశక్తిని విడనాడక స్వార్థంబులు భిన్నభిన్నంబుగా వెల్లడిం
చుకొనుటలో నేమిప్రతిబంధము గలదు? కాఁబట్టి యేకాదశాదిశబ్దంబు
లకుఁ దక్కఁ దక్కిననవాంతసంఖ్యలకు సమాహారంబు చెప్పినను, నఖండ
సంఖ్యార్థబోధము (నిరస్తావయవసంఖ్యాప్రతీతి) శబ్దశక్తిస్వభావంబునం జేసి
కలుగనేరదని భాష్యతాత్పర్యము. నియమంబు సజాతీయవిషయంబు నపే
క్షించునుగాన, ఏసమాహారాదిద్వంద్వంబులలో నేకాదిసంఖ్యలు దశా
దిసంఖ్యలతో సమసించినపుడు సంకలితసంఖ్యార్థబోధంబు నిచ్చునో, [illegible]

సమాహారద్వంద్వంబులలోనే యేకాదినవాంతసంఖ్యలు సమసించినపుడు సంకలితార్థంబు సీయఁజాలవని సంకలితసంఖ్యార్థంబు తత్త్రిత్యభాష్యప్రకరణంబునంబట్టి నియమింపఁబడుచున్నది. కాని ద్వంద్వంబు నియమింపఁబడదు. సమాహారద్వంద్వంబులో ద్రవ్యంబులు విశేషణంబులును, సాహిత్యము ప్రధానమనియు, ఇతరేతరద్వంద్వంబులో సాహిత్యము విశేషణము ను ద్రవ్యంబులు ప్రధానములనియు, శాస్త్రమర్యాదననుసరించి యేకద్వ్యాదిశబ్దంబులకు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పినచో సాహిత్యప్రాధాన్యమువంజేసి సంకలితసంఖ్యా ప్రతీతి తప్పక స్ఫురించుననియుఁ, గాన నట్టి స్థలంబులందు నితరేతరద్వంద్వంబే రచింపవలయుననియు నట్టిసంకలితసంఖ్యాప్రతీతికొఱకే "ఏకాదశ, ఏకవింశతిః" ఇత్యాదులందు సమాహారద్వంద్వంబు చెప్పిన భాష్యసారస్యము ధ్వనించుచున్నదియనియుఁ జెప్పుటకు నవసరంబు కానిపింపదు. ఏకాదశాదిశబ్దంబులలో నితరేతరద్వంద్వంబుసేయఁగా నిత్యబహువచనాంతదశశబ్దాంతసమాసంబులలో బాధలేకున్నను "ఏకవింశతిః" "ద్వావింశతిః" ఇత్యాదులందు నితరేతరద్వంద్వంబువలన, సమాసంబులో "ఏకవింశతీ" అని ద్వివచనాపత్తి కలుగునను కారణంబుననే సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడినదికాని సంకలనార్థప్రతీతికై కాదు. కావుననే చార్థేసూత్రభాష్యంబున నిట్లు వ్రాయఁబడినది. "ఏకాదీనాందశాదిభిర్ద్వంద్వ ఇతిచేద్వింశత్యాదిషు వచనప్రసంగఇతి; నైషదోషః, సర్వోహిద్వంద్వో విభాషైకవద్భవతి, తదాతహ్యేకవచనంతదానపుంసకలింగంప్రాప్నోతి, లింగమశిష్యం లోకాశ్రయత్వాల్లింగస్య" అని యుపసంహరింపఁబడినది. పై నిరూపఁబడిన చార్థేసూత్రభాష్యములో నేకవింశత్యాదులందు ద్వివచనాదులువచ్చి రూపమందు దోషంబు గలుగుననియు, కావున సమాహారద్వంద్వంబు రచింపఁబడెనేని లింగములో కాశ్రయమయినందున నపుంసకలింగముగాక స్త్రీలింగమె యుండవచ్చుననియుఁ భాష్యంబున జెప్పఁబడినదిగాని సంకలితార్థప్రతీతి కలుగనేరదని

యాపత్తి యూయఁబడలేదు. సమాహారద్వంద్వరచనవలన ముఖ్యంబుగా సంకలితసంఖ్యాబోధమే తోఁచునెడ నట్టిదోషోద్ఘాటనంబు సేయక యిట్టి సమాసంబుల నితరేతరద్వంద్వంబు నొప్పుకొనుచు వచనంబునఁ జేసి దోషమునచ్చునని యెట్లు రూపనిష్పత్తిదోషంబుమాత్రమె చూపఁబడినది? కాన, ఏకాదశశబ్దము మొదలుకొని అష్టాదశశబ్దాంబువఱకు రూపనిష్పత్తి దోషంబు లేనందున సమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులలో నేదియైనను జేయవచ్చుననియు, సంకలితార్థబోధంబు "ప్రయుక్తానామన్వాఖ్యానాత్" అను న్యాయంబున శబ్దశక్తిస్వభావంబుననే కలుగుననియు, భాష్యకైయటముల తాత్పర్యంబు చార్థసూత్రమునొద్దఁ గరతలామలకంబుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుననే ద్వ్యష్టనస్సూత్రశేఖరమున "ద్వావింశతిరితి, సమాహారద్వంద్వేస్త్రీత్వాలోకాత్, ఇతరేతరయోగస్తు, తత్సూత్రభాష్యే ఏవవ్ప్రత్యాఽభిధానాత్" అని యేకవింశతిద్వావింశత్యాదుల యందు నితరేతరయోగంబునకు ననభిధానమని చెప్పుచు నిట్టిశబ్దంబులకు సంకలితార్థబోధంబు శబ్దశక్తిస్వభావంబునఁ గలుగునని యభిప్రాయపడి "వస్తుతః సంఖ్యాంతరాణి నిరస్తావయవాన్యేవైకవింశత్యాదీని" అనియిట్టు తునను లిఖింపఁబడినవి. కాఁబట్టి యేకద్వ్యాది శబ్దాంబులకుసంకలితసంఖ్యార్థమందుసమాహారేతరేతరద్వంద్వంబులకుననభిధానంబుగాని భిన్నార్థప్రతీతి యం దిట్టిసమాసంబులు ఘుంటాపథంబుగా నొప్పుచుండుననిని తోఁచుచున్నది. కాన సమాహారస్థలంబున సంకలితార్థకల్పనంబు సరసంబుగాఁ గానిపింపదు. మఱియు సిద్ధాంతకౌముదిలోనే ద్వ్యష్టనసూత్రమునొద్ద "ద్వౌ చ, దశ చ" అని సంకలితసంఖ్యార్థమందు నితరేతరద్వంద్వవిగ్రహంబు రచించి చూపఁబడినను, శేఖరకారులెత్తుకొని సంకలితార్థమం దితరేతరయోగంబుగాదని యూక్షేపింపలేము. సమాహారద్వంద్వస్థలంబున సంకలితార్థంబు తోఁచునన్నచో "ఛత్రోపానహం ధరిత, శమీయావృషదం ప్రాప్నోతి" ఇత్యాదిసమాసములకు పదార్థంబులకు సంకలనము గలిగి విరుద్ధా

ర్థంబగును. ఈయర్థంబునె, సూ "ద్వ్యేకయోర్ద్వివచనైకవచనే" అను సూత్రకారప్రయోగంబును "సరూపాణాం శేష ఏకవిభక్తావితియత్యుచ్యమానేద్విబహుష్వపి శేషః ప్రసజ్యేత" అను సరూపసూత్రస్థభాష్యప్రయోగాదులును దృఢపఱచుచున్నవి. భిన్నార్థస్థలంబున సంఖ్యావాచక పదంబులకు ద్వంద్వంబు నిర్వివాదంబుగా నుండవచ్చునందుకేని "శ్లో॥ ఏకద్వికరణేహేతూ। మహాపాతకపంచకే। తృణవన్మస్యతేకోప। కామాయః పంచకారయః॥ అను నైషధకావ్యమునందలి పద్యంబులోఁ గోపము ఏకకరణమందు హేతువనియు, కామముద్వికరణమందు హేతువనియు, అనఁగా, ఒకబ్రహ్మహత్యనే చేయుటకుఁ గోపము కారణమనియు, సువర్ణస్తేయ గురుతల్పగమనములను రెంటిమహాపాతకములను జేయుటకే కామము కారణమనియు, లోభ మైదుమహాపాతకములను జేయుటకుఁ గారణము గానఁ గోపకామములను దృణతుల్యముగా లోభము చూచునన్న పద్యార్థంబులో "కోపకామౌ" అను ద్వంద్వంబులో మొదటనున్నకోపము "ఏకద్వి" అను ద్వంద్వములో మొదటనున్నయేకశబ్దముతోను, తర్వాతనున్న కామము తర్వాతనున్న ద్విశబ్దంబుతోను యథాసంఖ్యముగా భిన్నభిన్నపదార్థంబులతో నన్వయించినందున నిచ్చట సంకలితసంఖ్యాప్రతీతి లేదు కాఁబట్టి యేల నాగేశపండితు లీకవి ప్రయోగంబును నసాధువని యాక్షేపించెనో యుత్తరంబు చెప్పవలయునని శంకింతురేని సావధానచిత్తంబునఁ జిత్తగింపవలయును.

సమాధానము

"ఏకద్వి" అను ద్వంద్వంబులోనున్న "ఒకటి" "రెండు" అను సంఖ్యలతో "కోపకామౌ" అనుద్వంద్వంబులో నున్నరెండుపదార్థములగుకోపకామములకుఁ గ్రమాన్వయము కుదురదని "ఆద్యంతౌటకితౌ" సూత్రస్థభాష్యకైయటవివరణముల తాత్పర్యమై యున్నది. [illegible] నయ్యవి యేకదేశంబుగా స్థాలీపులాకన్యాయంబున నుదాహరించు

చున్నాఁడను. "ఆద్యంతౌ టకితౌ" సమాసనిర్దేశో ఽయంతత్ర సజ్ఞాయతే క ఆదిః కో ఽన్త ఇతి తద్యథా—"అజావిధనౌ దేవదత్త యజ్ఞదత్తౌ" ఇత్యుక్తే తత్ర సజ్ఞాయతే—కస్యాజాధనం, కస్యావయ ఇతి భాష్యం॥ యద్యపి దేవదత్తస్య యజ్ఞదత్తస్య చాజా అవయశ్చ ధనమితివాక్యేపి క్రమవ్యవస్థా నాస్తి తథాపి సమాసే సుతరాం నాస్తీతి ప్రతిపాదయితుం సమాస ఇత్యుక్తం, కైయటః॥ సుతరామితి, యత్ర న సాహిత్యస్య నియమేన ప్రతీతిః, పృథగుపస్థితిశ్చ, తత్రాపి చేన్న క్రమవ్యవస్థా కిముత వక్తవ్యం సాహిత్యప్రతీతా వపృథగుపస్థితౌ చేత్యర్థః, వివరణం॥ "దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు అజావిధధనులు" అన్న సమాసస్థలంబులో దేవదత్తయజ్ఞదత్తులిద్దఱిలో నెవరివి మేఁకలో నెవరివి గొఱ్ఱెలో తెలియఁబడవని భాష్యము. దేవదత్తునకు యజ్ఞదత్తునకును మేఁకలును గొఱ్ఱెలును ధనమనునట్టి వాక్యమునందును యథాసంఖ్యము చెల్లదు కాన సమాసమందు సుతరాం క్రమాన్వయములేదని కైయటము. ఈయభిప్రాయమునే వివరణకారులు నాగేశపండితులును సమ్మతించుచున్నారు. దేవదత్తయజ్ఞదత్తులు చరస్థిరాస్తులను బంచుకొనిరియన్నచోట సాహిత్యమువలన సమాసవిశిష్టార్థముతో సమాసవిశిష్టార్థము సంబంధించును గాని క్రమాన్వయము లోకమర్యాదననుసరించి కలుగదని గ్రంథకర్తల తాత్పర్యము. కనుకఁ గ్రమాన్వయములేక దేవదత్తయజ్ఞదత్తు లుభయులును జరస్థిరాస్తులుభయములను భాగించుకొనిరి యన్నయర్థంబుతోఁచును. అట్లే సీతారాములను భరతశత్రుఘ్నులు పూజించిరియన్న వాక్యంబునందుఁగూడ సీతారాముల నుభయులను భరతశత్రుఘ్ను లుభయులు పూజించిరియన్న యర్థంబగుఁగాని సీతను భరతుఁడును రాముని శత్రుఘ్నుఁడుఁబూజించిరియనిక్రమంబు చెల్లనేరదు. ఈయర్థమె "ఆద్యంతౌ టకితౌ" అను సూత్రమునొద్ద శేఖరమందు వ్రాయఁబడినది. "యద్యప్యత్ర మిళితస్య నైకత్రాన్వయ ఇతిద్వంద్వో ఽప్యసప్రాప్త ఇతి। తథాపిసమూహయో రన్వయబోధోత్తరం యథాసంఖ్యమితి

సూత్రారంభ సామర్థ్యాత్సునః ప్రత్యేకమన్వయః। లోకేత్వేవం రీత్యా ప్రయోగో సాధురేవేతిభాష్యేస్పష్టం" కావున బ్రకృతమందును "కోపకామౌ ఏకద్వికరణే హేతూ" అనినచోటను "కోపకామౌ" అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థము "ఏకద్వి" అనిన ద్వంద్వముయొక్క విశిష్టార్థముతో నన్వయించును. "ఏకద్వి" అనుదాని విశిష్టార్థము ప్రకరణసందర్భవశంబున మూఁడు (మహాపాతకములు) గాను సంకలనంబుచేయఁగాఁ గోపకామము లుభయములు గలిసి మూఁడుమహాపాతకములను జేయ హేతువులగుననినయర్థంబగునుగాని కోపమొకదానిని (మహాపాతకమును) కామంబు రెండింటిని (మహాపాతకములను) జేయ హేతువులౌనని నక్రమాన్వయంబు రానేరదని శ్లోకకారితాత్పర్యము. దేవదత్తుఁడు నూఱురూప్యంబులును యజ్ఞదత్తుఁడు రెండునూఱులరూప్యంబులును నీయవలసియున్నపుడు, దేవదత్త యజ్ఞదత్తు లుభయులును గలిసి "గర్గాశ్శతందండ్యంతాం" అనుచోటునందువలెనె సముదాయ వాక్యపరిసమాప్తిన్యాయంబున మూఁడువందలరూప్యంబుల నీయవలసియుండెనని లోకవ్యవహారము కలుగును. అచ్చటి ప్రకరణసందర్భవశంబున ధనభాగంబుల న్యూనతాధిక్యంబులు తెలియును. అట్లే ప్రకృతంబునందును గోపకామంబులు మూఁడుమహాపాతకములు సేయుటకు హేతువులనినచోఁగూడ, ఉచితత్వమునుబట్టి కోపము బ్రహ్మవధంబునకును, కామము సువర్ణస్తేయగురుతల్పగమనంబులకును గారణములనిన యర్థంబుతోఁచును. కాని కోపము ప్రత్యేకముగామూఁడింటికి, కామము ప్రత్యేకముగా మూఁడింటికిని గారణములుగాలేవు. "శ్లో॥ కామఏష క్రోధఏష। రజోగుణసముద్భవః" అనుగీతావాక్యమునఁ గామము కోపమనెడి కార్యరూపంబునఁ బరిణమించుటంజేసి "తదనన్యత్వ" న్యాయంబునఁ గోపము రూపాంతరముం బొందినకామమేకానఁ గామంబు మూఁడుమహాపాతకంబులకును గారణంబైనను గోపంబారీతినిగానేరదు. కనుకఁ గోపకామములు కార్యౌచిత్యము ననుసరిం

చి తాత్పర్యసమన్వయంబు చేసికొనవలయునని తోఁచుచున్నది. పూర్వోక్తకారణంబులచేత "ఏకద్విత్రిచతుష్కరణే హేతూ" అనుచోటను సంకలనార్థంబు చెప్పనందున "త్రియాణాంకరణే హేతూ" అనవలసియుండునని శేఖరకారు తాత్పర్యమైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇట్లు శాస్త్రార్థంబు నాలోచింపఁగా నవాంతసంఖ్యలకు సంకలనార్థంబులేని స్థలంబులందు శంకనొందక నిరంకుశంబుగా ద్వంద్వంబు నిర్వర్తిల్లునని స్పష్టమగుచున్నది. సాహిత్యరత్నాకరము దోషతరంగము. శ్లో॥ "పాథోవాహపద త్రిసప్తదశదోర్గల్లశ్ఛవే" అనుశ్లోకమునొద్ద "త్రిసప్తదశదోర్గల్ల ఇత్యత్ర వింశతిదోరితి వక్తవ్యే త్రిసప్తదశదో రిత్యపుష్టార్థం॥ ప్రకృతానుపయుక్తార్థ। మపుష్టార్థం తదుచ్యతే ఇతిలక్షణాత్" అని యున్నది. "త్రిసప్తదశదోర్గల్లః" ఈస్థలమందు "ఇరువది" అన్న యర్థమును, మూఁడు, ఏడు, పది, అను మూఁడుసంఖ్యల సంకలనంబుచేసి చూపుట నపుష్టార్థదోషంబునకే యుదాహరణముగా నీఁబడినది. వ్యుత్పత్తిసంస్కారంబునకు నుదాహరింపఁబడలేదు. ఇట, మూఁడు, ఏడు, సంఖ్యలు నవాంతసంఖ్యలలోనివి గావున సంకలనంబులో సమాసంబెట్లు కుదురునో సంశయింపవలసి యున్నది. ఈట్టినిషేధము కేవలమును నవాంతసంఖ్యలకే ద్వంద్వము చేయునపుడు చెల్లునుగాని యతీతసంఖ్యాసమభివ్యాహారస్థలంబున నిషేధంబు ప్రవర్తిల్లనేరదని తోఁచుచున్నది. ప్రకృతంబున నవాంతసంఖ్యాతీతమయిన దశసంఖ్యకూడ నున్నందున నట్టినిషేధము చెల్లదని ధర్మాంతరార్థాణి తాత్పర్యమయినట్లు ధ్వనించును. కాన సంకలనార్థస్థలంబు కానిచోట్లను నవాంతసంఖ్యలకు ద్వంద్వంబుండవచ్చును.

1 ఏకద్విత్రిచతుష్పంచగుణాభ్యామాదిషుక్రమాత్. వేదాంతపండితః
పం. భూ.

2 ఏకద్విత్రిచతుష్పదానియువశేర్ద్వయోః క్రమాదార్తవె }
3 యాతిస్యాస్తుకరగ్రహాయదిచతుస్త్రిద్వ్యంఘ్రిధిష్ణ్యత్రితా }
శాలామృతము. ౧ బిం ౩ బిం

4 ఖాంభూకృతాః కువసవోద్రిభవాః ఖతిథ్యో ష్టాద్రీందవో నవనవక్షితయో (౧౮౯) ర్క పజా:—శబ్దశాస్త్రనిరంకుశ ప్రజ్ఞాధుర్యుఁడయిన గణేశపండితులగ్రహలాఘవగ్రంథము. స్పష్టికరణాధికారము

5 బింబంచమే ద్విద్విశరిత్రు (౬౫౨౨) సంఖ్యా—సిద్ధాంతశిరోమణౌ చంద్రగ్రహణాధికారము భాస్కరాచార్యప్రయోగము; ఇతండు శబ్దశాస్త్రమునందువాఁడు శాస్త్రాంతరపరిశీలనంబునకుఁ దగఁడని వ్యాకరణమును స్తుతించెను.

6 ఏకద్విత్ర్యాదిభేదాస్స్యు రిదంసాధారణంస్మృతం—భాస్కరాచార్యకృతలీలావతిః మిశ్రవ్యవహారము

7 ఏకద్విత్ర్యాది మూషావహసమితిరహోబ్రూహిమేభూమి భర్తుః లీలావతి: మిశ్రవ్యవహారము

8 ద్విత్ర్యంతరత్వరహ్యాణాం । దర్శనేష్వయమాంతరః—వేదాం: చిత్రదీపము

లీలావత్యాదులలోఁ గేవలసంఖ్యావాచకంబులగును ద్వంద్వంబున్నవి.

1 అయేబాలేలీలావతి మతిమతి బ్రూహిసహితాన్ ద్విపంచ ద్వాత్రింశత్త్రి నవతిశతాష్టాదశదశ: లీలా. ప్ర.

2 చతుశ్శ్రిత్వేషత్ర్యశ్రీకాణ్। భుజాత్ర్యశ్రిరస్యేషః—క్షేత్రవ్యవహారము. లీలావతి

3 ద్వ్యష్టైకా ౧౮౩ హూపస్థనాః—సూర్యసిద్ధాంతము స్పష్టాధికారము: ఉత్క్రమజ్యాప్రకరణము.

ఇట్లు దిగంతవిశ్రాంత ప్రచండ పాండిత్య ప్రభాభాసురులై పండితలోకబాంధవులగు మహాసూరులు ప్రయోగించిన సుకరసమాసప్రయోగంబులింకను బ్రవర్తిల్లుచున్నయవి. 47 వ పుటయందును క్తప్రమాణంబులఁ బండితులు చెప్పవచ్చునని యున్నందున రూపసాధనవిషయ

ములోఁ బ్రమాణపురస్సరముగాఁ గొన్నియుక్తియుక్తములైన యుక్తులను వచించి యీవ్యాసమును వ్రాసినాఁడను. ఈనాయుపన్యాసమ్మున న్యాయాభాసములోఁ జెనేని "తంసంతశ్శ్రోతు మర్హంతి। సదసద్వ్యక్తిహేతవః" అను కాళిదాసవచన న్యాయంబునఁ బండితులు పరామర్శించి పరమార్థప్రదర్శనమందు నాకుమార్గదర్శులగుదురుగాక !!

ఇట్లు విన్నవించు విబుధవిధేయబంధువు.

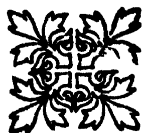
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి

28—9—12 ఆర్ట్సుకాలేజి.

ఉభయభాషాధ్యాపకపండితుఁడు.

రాజమహేంద్రవరము.

(ఇయ్యది బందరుపురీవాసులు సర్వదా పండితగోష్ఠీపరాయణ బ్రహ్మశ్రీ జంధ్యాల గౌరీనాథశాస్త్రులవారి కోరికోశంబుపై నీఁబడిన యభిప్రాయము. ఆపత్త్రము తెలుఁగుభాషలో నున్నందున నాంధ్రభాషలోనే యిదియు వ్రాయఁబడినది.)

దర్బారుసభాధ్యక్షుల ప్రేరణంబున రచింపఁబడి చదువఁబడిన

శ్రీజార్జిఢిల్లీపట్టాభిషేకముక్తావళి.

SANSKRIT VERSES.

1 శ్లో. శ్రీరమ్యాకారచిహ్నై రపిమ హిభృతి య త్రానుకంపాపగాస్తే
యస్మాద్ధర్మ స్వరూపాత్పరిణమతితరామాం భారతక్షోణివృద్ధిః
యంసేవ్యం సంగిరంతేసుకృతమనుభవజ్ఞానవంతోజనాః శ్రీ
శ్లాఘ్యోశ్రీజార్జినామా విభురవ యమితాత్సార్వభౌమావతంసః

శ్లో. అలంకృత్యావాసంజలధిహృదయస్థాంగలమహా
నృణా మత్రిత్యానాం నయనతిమిరంహంతుముదితః
చిరాదాస్మాకీ నాత్సుకృత పరిపాకాత్సముచితా
జ్జయశ్రీమాన్ జార్జిర్వ్రజతి విదితంఢిల్లినగరం.

3 శ్లో. యఃకీర్త్యా లోకబంధుస్త్రితివివరముఖే కర్మసాక్షీతిగీతః
శ్రీహిందూరాజ్యవర్తిప్రకృతిసముదయాధారభూతంయమాహుః
జార్జిశ్రీచక్రవర్తీ కృతసకలమహీపాలనో మిత్రభూతో
మేరీచ్ఛాయాసమేతస్సుగుణమణిగణోవర్ధతా మార్కచంద్రం.

TELUGU VERSES.

శా. శ్రీలాభోన్నతి మూలభూతకరుణా శ్రీరామరందోన్మికా
శాలిస్వాంత సరోరుహుండును జగజ్జాలేంద్ర జాలక్రియా
లాలిత్యాభినయ ప్రదర్శన పటుల్గాఁడుండునౌ సీశ్వరుం
డాలోకించుత జార్జిభూవరుఁ గుటుంబాఢ్యుగ గృపాదృష్టితోన్.

మ. కనకాద్రింగొని రత్నసానువులెనంగన్ మౌళి గావించుమే
దినిదేవింబలెఁ గోహినీయరమణీదివ్య ప్రభాజాలభూ
షితంబౌమకుటంబునన్ మెఱయుమేరీదేవి సౌభాగ్యశా
లినియై మేల్సిరిసంపదల్ చెలులు వోలెన్ గొల్వ వర్ధిల్లెనున్.

6 శా. "నావిష్ణుః పృథివీపతిర్భవతి" యం చార్యుల్ వచింపన్ గుణ
శ్రీవృద్ధిన్ బురుషోత్తమునంను నగు జార్జిక్ష్మాతలాధీశుభూ
దేవీసంగ్రహణోత్సవంబు భగవద్గీతోక్తి నారాయణాం
శావాప్తంబగు మార్గశీర్షమున నొప్పారంగ న్యాయంబగున్.

చ. అవనికి మిత్రుఁ డెవ్వరును నస్తమితింగనఁ గా "నవో నవో
భవతి" యటన్న వేదపరిపాటిని జార్జియుఁ జక్రవర్తన
స్వవిధిని బొంది శూరకరసంగ్రహుఁడై ప్రతిపత్కలాశశాం
కవిధమునం జెలంగ మన కన్నుల నద్దిభజింపఁ గాఁదగున్

శా. శ్రీవిష్ణు ప్రతిబింబమై తనరుజార్జిన్ సర్వ సర్వంసహా
దేవీసంగ్రహణాభిషేకమున ధాత్రీనాథు లేతెంచి సం
సేవం గాంచి సహోదల ప్రతిఫలన్ మిత్రున్ సమీపించురా
జీవంబుల్ బలె లక్ష్మికిన్ నెలవులై చెన్నొందఁ జూడన్ దగున్.

9 మ. పొగకార్మబ్బులు మంటచాల్మెఱుపులుం బొంగారు కన్నీటియే
టిగముల్ సల్పిన దాండయాత్రికులధాటీవృష్టులేచన్ మహా
యుగమై తోఁచినదుర్దినాళిబహుదుర్యోగంబు మాయించి బల్
సుగముల్ గూర్చును నాంగిలేయవిజయజ్యోతిశ్శరచ్చంద్రికల్.

సీ. కనుతెప్పపాటులోఁ గాశికిన్ జనుధూమ
శకటినై పుణె మోఁగశక్తిగాఁగఁ

సూ క్తి బ్ర హ్మ ణ్య సా ర సా క్షి :

ప్రతిపదోత్తార్థమ్ముఁ బ్రత్యక్షమునఁ జాలు
తీఁగవార్తయు దివ్యదృష్టి గాఁగ
గోష్ఠభూమియునదీకుల్యామృతౌషధీ
రసలబ్ధి రత్నగర్భవతిగాఁగ
మహి నిరక్షరకుక్షియయమునో దేశంబుఁ
బల్కునాతికి నాటపట్టుగాఁగ

తే. గీ. నఖిలజనులకు సర్వసౌఖ్యంబు లొసఁగి
సర్వవర్ణంబులందును సామ్యబుద్ధి
నెఱయ సర్వత్రి సర్వదా నేర్పుగల్గి
ప్రబలుచుండెను నాంగ్లేయపాలనంబు.

12 చ. తహతహపాటు నొందువనితామణులన్ గనఁజాలలేక స్త్రీ
సహగమనంబు మాన్పఁ దగుశాసనముల్ లిఖియించి యెంతయో
యిహపరసాధనంబయినయెక్కుసుఁబున్నెముఁ గట్టుకొన్న యీ
మహిత గుణాంగిలేయులక్షమాపరిపాలన మేరు మెచ్చరే!

మ. అలవిన్ మీఱినదుండగంబులను మెండౌదండకారణ్యభూ
ఖలమార్గంబుల ధర్మమూర్తులనఁగా ఘంటాపథశ్రీల్ నిర
ర్గళధాటిన్ జొరఁబెట్టి చోరభయముల్ గాసిల్లఁ గావర్తకం
బిల ధారాళ మొనర్చు రాజ్య మిదిగా కేరాజ్యము గంటిమే.

చ. తనసతిజాహ్నవిం దెనయుదారయు స్త్రీయనురద్రిసంఖ్యానం
దనులు రమాభరస్యయు సుధామయవాక్కును గల్గుజార్జిపా
వనగుణరత్నుఁ జూచి యొరుపచ్చ సహింపక పాగయుంచుక్షో
భనిడినఁ గాంచితమ్మ! పతి భారతవర్షవసుంధరామణీ!.

15 ఉ. దూరమునుండి జార్జిగుణధుర్యుఁడు కూర్మిని నిన్నుఁ జేరు; మే
టీరమణీమణీ! క్షణముఁ బ్రేమను వీడకయుండు; దన్మనో
హారిణులై సవిూయిరువురందలియంతర మెంచఁజాలనె
వ్వారలు గొప్పయో చెపుము! భారతవర్షవసుంధరామణీ.

శా. ఏకచ్ఛత్రనృపాలభూరమణి! యోహిందూధరిత్రీమణీ!
యోకామ్యార్పణకామధేనుసరణీ! జ్యోతిర్విదుల్ భూమియం
దాకర్షించునుశక్తిఁ గాంచిరట; నీదౌ శక్తియో చిత్రమా;
నాకర్షింతువు సింధు వద్దినను నాహా! సార్వభౌమాంకునేన్

చ. ఘలియసఁదగ్గవోటను గనుంభ్రమ ఢిల్లియటంచు! మహానులి
య్యిలజగదీశ్వరుండలఘులీశ్వరుఁడై తనకూర్మపృష్ఠమం
దెలమి వహించునట్లు వహియించుటఁ జేసి ఘులీశ్వరాఖ్యతోఁ
బిలిచిరి ధర్మజాములను బ్రేవుమ మాగతి జార్జిభూపతీ!.

18 శా. శ్రీజార్జిధ్రువసార్వభౌమ! కరుణాసింధూ! విధింబాయక
వ్యాజప్రేమఁ బితామహీమణి యొసర్పంజాలె రాజ్యంబు ము.
న్నోజశ్శాలియుఁ దండ్రి మిత్రతకు నుద్యోగించి భాసిల్లె. నా
యాజాడన్ ద్విజరాజసంస్ఫురణ దీర్ఘాయుండవై యేలుతన్.

మ. రవి యొందాఁక దివిన్ గ్రహావళిపయిన్ రాజ్యంబుచెల్లించునో
యవదాతాంశుఁడు తారకా దయితుఁడై యానందమున్ జెందునో
ధ్రువుఁడున్ సప్తఋషీంద్రమండలిపయిన్ రూఢస్థితిన్ బొందునో
యవనీదేవత నాంగ్లేయవిభువే యందాఁకఁ బాలించుతన్.

చ. మయుఁడనుపూర్వదేవత సమంచితభక్తిని బార్థసారథి
ప్రియవచనంబు నొంది యొసరించెఁ ధర్మజుసన్మణి ప్రభా

తుయనవభరయో యనంగ సమమాన మెసంగజెశిల్పకాళలో
దయనభః శార్థసారథి పదమ్యుని వాల్మీభూ దలంచెదర.

చ. శ్రీపురంగజ్జమా 1838 శకవివృద్ధిబొందువిరోధికృత్తు సా
ర్థపుత వో సలక్షణత రంజలె. మంగళవారమై సుమా
ర్గపటువు కృష్ణపక్షభుగరాజుమహాతిథియయ్యెనా౦! న
వ్యపదవినోంద జార్జిపతి భారతవర్షధరాభిషిక్తుఁడై.

—. శ్రీతిసారాపెలనాటి బ్రాహ్మణులలో శ్రీవేదశాస్త్రార్థ
తితిధన్యంబగువీరభద్రపుర నిర్ణింద్యా గ్రహాఃరార్జన
శుభకల్లూర్యభిధానసంతతి నగోత్పుంద్రాంధ్రగీర్వాణగీ
ర్యుత్తుఁడై వేంకటరామశాస్త్రియిటు కూర్చెఁ దార్క్షముక్తావళిన్.

నవరత్న మంగళ మాలిక.

వారాణసీ క్షేత్రంబునకుఁ బ్రతివాదియని విఖ్యాతికెక్కి దక్షిణ దేశంబు నధివసించినయీకోటిలింగ క్షేత్రంబున నొకానొక శివరాత్రి పర్వకాలంబునందు రథారూఢుండగుకోటిలింగేశ్వరుండు తనదు దర్శనంబున నుల్లంబు నుల్లాసంబు నొందించి నన్ను స్వకీయస్తుతి విషయక మనోరథారూఢుంజేయుంగ ధూర్జటిజటిల భక్తి భాసుర కవితా విలాసశాలి యయ్యుతో నశేషరసజ్ఞచిత్తసుధామధురంబయ్యును నశేషరసజ్ఞాది సీమ సుధా మధురంబగునట్టులు రచియింపఁబడిన పద్య నవరత్న మంగళ మాలిక :—

శా. శ్రీగోదావరి మాతృదేవతవలెన్ జిత్తాబ్జమూర్గార్చ్యయా
హా! గంభీర భవద్దయారసముచాయం బొంగి యజ్ఞానని
దాగ్రాగ్ని న్నను లేవుచుం దెరల జోర్కాడించి ప్రేరేపనీ
శ్రీగంటంబడికొల్తు రక్షయిమమీ శ్రీకోటిలింగేశ్వరా.

మ. నతులన్నీకొవరించుధన్యుఁడు గుఱాల్ నాగంబులున్ బల్లకీల్
చతురంభో నిధిమేఖలాఖిలమహీ సామ్రాజ్య మొప్పారను
న్నతుఁడై యీలనుకంచుకం బెసలినంతన్ గిత్తపై నెక్కి సం
చితభిక్షుండయి కొండకాఁపగుబళీ! శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. క్షితిపై గోష్పదతీర్థ సమ్ముఖగత శ్రీగౌతమీతీరపై
శతవేదిన్ జలజాసనంబున నినున్ జ్ఞానాక్షి వీక్షించిన
ద్గతి చేకొన్నదె జన్మమయ్యె. యిటుఁ దీర్ఘధ్యానయుముండ్వద్దయా
శ్రితసత్త్వన్ బరహంసమై పరఁగెడిన్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. కొలుచై కాశీపురంబు నిప్పటిలసీరుం దార సమ్మర్దనం
కులరావంబు తపో విభూతియునిరూ కోటాసఁ గోటుల్ జగం
బులఁ బ్రోవంగల కోటి లింగముల రూపుల్ దాల్చి నిర్బద్ధతుం
దిలవార్తా స్పదమొందుచుంటివా? యిటన్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. పరిభాషా విధిశాస్త్రముల్ పదసమన్వయైకవాక్యత్వవై
ఖరితోరంజిలి కార్యకాలమనుపక్షం బందునన్నట్లు ని
ర్భరరాగంబున నల్లుకొన్న తమదాంపత్యంబు ధ్యానించుచుం
డిరిహింజెందుదు నాత్మలోన నపుడున్ శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. వినుసీవే తలిదండ్రులిద్దఱునుగావే? యర్ధనారీశమూ
ర్తిని విశ్వంబుసృజించి ప్రోచియునయారే! "నేహానా నాస్తి కిం
చన" యన్నట్టి శ్రుతిప్రకారమునసీ జాగ్రల్ల లాటంతపా
క్షినిసర్వంబులయింపసాక్షివిగదా? శ్రీకోటిలింగేశ్వరా.

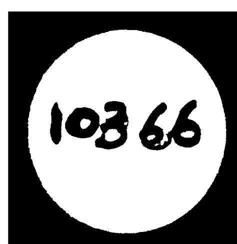
శా. భాషానాథునిఁ బుష్పసాయకునిఁ గాంచన్నీవు పుత్రివ్యధా
ద్వేషంబూనక శౌరిసీకుముదమొందింపన్ జగన్మోహినీ
వేషంబొందియుదారతన్ మెలఁగ నీపెంపుంబ్రభావంబుని
శ్శేషంబౌసాగను న్నుతింపఁదరమా? శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. హరివంశోక్తులు శేషధర్మముల వ్యాఖ్యల్ యోగ వాసిష్ఠవా
ఙ్గరి పాద్మాది పురాణగోష్ఠులు సదా చాటింప దుష్టార్తిత
త్పరశిష్టాభయహస్తదానపర సీతారామ రూపంబుదా
ల్చిరఘూర్వీశ కులంబునన్ వెలసితో? శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

మ. యమిరాజేంద్రపురాణ దుందుభులుమ్రోయన్ స్వల్పనారాయణా
ర్ధములోఁగూడిననీపరాంశమగు సీతారామదేవావతా
రము గంగా యమునాంశ సంగమిత తీర్థంబట్లుసీచెంతఁజే
రిమహాఘంబులు చెందుచుండును గదా శ్రీకోటి లింగేశ్వరా.

(సశేషము)

ఇట్లు
కోటిలింగక్షేత్ర నివాసి
కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రి.
ఉభయభాషాధ్యాపక పండితుఁడు
ఆర్ట్సుకాలేజి.

10366